

Podoba aleksandrinke dojilje

DAŠA KOPRIVEC*

IZVLEČEK

V prispevku avtorica ugotavlja, da se aleksandrinke še vedno povezuje zlasti z dojiljami in da se hkrati v razpravah o dojenju tujih otrok najpogosteje za primer navajajo prav aleksandrinke. Na podlagi rezultatov večletnega raziskovalnega projekta, ki poteka v okviru Slovenskega etnografskega muzeja, pa avtorica ugotavlja, da za plačilo niso dojile Slovenke le v Egiptu, ampak tudi v Trstu, v Ljubljani in v drugih slovenskih okoljih. Na Goriškem so ženske dojile otroke tistih, ki so delale v Egiptu, pa tudi otroke tistih mater, ki so se izselile v Argentino.

KLJUČNE BESEDE

migracije v Egipt, aleksandrinke, dojilje, dediščina

ABSTRACT

The article establishes that the Alexandrian women (Sln. *aleksandrinke*) are most often thought of as wet nurses, and they are most often mentioned as an example of wet nurses in studies. Based on the findings of a research project carried out by the Slovenian Ethnographic Museum, the author established that Slovenian women acted as wet nurses not only in Egypt, but also in Trieste, Ljubljana, and other Slovenian environments. In the Gorizia region, women breastfed the babies of women that worked in Egypt as well as the babies of women that had emigrated to Argentina.

KEY WORDS

emigration to Egypt, Alexandrian women, wet nurses, heritage

Uvod

V pričujočem prispevku se opiram na rezultate raziskovalnega projekta, ki ga pod naslovom *Aleksandrinke in njihovi potomci* izvajamo v Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani od leta 2005. Pri pridobivanju gradiva in informacij je projekt večplasten, saj vsebuje tako terensko delo kot uporabo in proučevanje drugega za raziskavo relevantnega gradiva. Terensko raziskovanje v Sloveniji smo izvajali pretežno na Goriškem, v vaseh Prvačina, Bilje, Bukovica, Miren, Renče, Gradišče, Batuje in Selo, Zalošče, Šempas

* Mag. Daša Koprivec, Slovenski etnografski muzej, e-pošta: dasa.koprivec@etno-muzej.si

in Šempeter, nato pa tudi v Ljubljani in Domžalah. V Egiptu je potekalo raziskovalno delo v Kairu in v Aleksandriji v letih 2007 in 2010. Stike s potomci aleksandrink smo navezali tudi v tujini, pri čemer je bil najpogosteje prvi korak narejen ob njihovem obisku pri sorodnikih na Goriškem, danes pa se stiki z njimi nadaljujejo s pisnim in elektronskim komuniciranjem. Največ stikov s potomci aleksandrink imamo v Avstraliji, v Kanadi, Italiji, v Švici, na Danskem in tudi v Egiptu.¹ V raziskavo smo zajeli pripadnike štirih generacij, aleksandrinke, njihove otroke, vnuke in pravnuke; pa tudi druge sorodstvene vezi v odnosu do aleksandrink, kot so tete, nečaki, tašče, zeti. Tako se je sestavila zelo bogata zbirka posnetih pogovorov na terenu, saj je bilo v raziskavo doslej zajetih šestdeset pripovedovalcev in pripovedovalk, v blizu dvesto poglobljenih intervjujih in pogovorih.² Terensko delo je usmerjeno zlasti k evidentiranju materialne dediščine aleksandrink na njihovih domovih na Goriškem, v poglobljenih intervjujih pa želimo ugotoviti prisotnost in vrednotenje dediščine aleksandrink v življenju njihovih potomcev.³ Sčasoma se je pokazala vse večja razprostranjenost tematike aleksandrink tudi v drugih virih, zato smo v raziskavo zajeli tudi neobjavljena rokopisna pričevanja potomcev aleksandrink,⁴ objavljena pričevanja⁵ ter časopisne in druge raznolike medijske vire. Od leta 2005 do konca leta 2010 je izšlo preko šestdeset člankov o aleksandrinkah in njihovih potomcih v dnevnem tisku, zlasti v *Primorskih novicah* in *Primorskem dnevniku*, kot tudi v *Delu* in *Dnevniku*.⁶ Pripravljenih je bilo večje število informativnih prispevkov na TV Slovenija in daljši intervju s sinom aleksandrinke,⁷ pa tudi nekaj prispevkov v radijskih oddajah, med drugim v oddajah *Slovencem po svetu* in *Naša zemlja v pesmi in besedi* na Radiu Slovenija; da številnih spletnih informacij niti ne omenjamo.

V letih, ko poteka muzejski raziskovalni projekt, smo lahko v širši in v strokovni javnosti opažali povečano zanimanje za aleksandrinke.⁸ Najprej so leta 2005 aleksandrinke našle svoje mesto v gledališki predstavi *Trieste Alessandria EMBARKED* – »Štorja od lešandrink«, ki jo je pripravila

¹ Koprivec, Pričevanja otrok aleksandrink, str. 99–100.

² Intervjuje z njimi hranimo v obliki video in audio posnetkov (AO 1–25), terenskih zvezkov (TZ 1–19) in transkripcij intervjujev – v nadaljevanju: Koprivec, *Aleksandrinke in njihovi potomci*.

³ Koprivec, Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma, str. 97–100.

⁴ Hranimo jih v Kustodiatu za slovenske izseljence SEM.

⁵ Glej na primer: Ferjančič, *Moja mama aleksandrinka*.

⁶ Dokumentirani so v Kustodiatu za slovensko izseljenstvo SEM.

⁷ Dostopno na <http://www.rtv slo.si/odprtikop/vecerni_gost/gilberto-civardi-sin-aleksandrinke/>.

⁸ Izraz aleksandrinke označuje slovenske žene in dekleta, ki so s področja Goriške, Krasa in tržaškega slovenskega zaledja hodile na delo v Egipt v obravnavanem časovnem obdobju, se pravi od 70. let 19. do srede 30. let 20. stoletja. Ta izraz se je v polni meri uveljavil v slovenskem strokovnem izrazju. Glej: Makuc, *Aleksandrinke*, str. 11; Kalc, *Poti in usode*, str. 18.

vnukinja aleksandrinke iz Bilj, Neda Rusjan Bric, sicer igralka Slovenskega mladinskega gledališča.⁹ Jeseni leta 2005 je bilo na Goriškem ustanovljeno Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, s sedežem v Prvačini na Goriškem, ki so ga ustanovili potomci aleksandrink.¹⁰ Julija 2006 so v Prvačini na Goriškem pripravili prvo lokalno muzejsko zbirko *V spomin aleksandrinkam*. Na njej so svoje mesto dobili osebni predmeti aleksandrink, fotografije, dokumenti in pisma. Vsako leto je bilo zbirko mogoče spremljati v njenem osnovnem prostoru, to je v Hiši na Placu v Prvačini. Leta 2010 je društvo pripravilo novo razstavo *Skoraj pozabljene*, ki si jo v Prvačini lahko ogledamo od novembra 2010.¹¹

Aleksandrinke so leta 2008 našle svoje mesto na festivalu *Egipt v Ljubljani* v Cankarjevem domu, ko je bila posebna gostja tega festivala Claudia Roden, sicer tudi varovanka slovenske varuške Marie Koron iz Batuj na Goriškem. Claudia je v posebnem predavanju za javnost predstavila svoje spomine na slovensko varuško in nato dala še nekaj intervjujev.¹² Leta 2007 so aleksandrinke dobile svojo prvo spominsko ploščo, in sicer v Aleksandriji v Egiptu, v prostorih Zavoda šolskih sester, samostanskega reda katoliških sester, ki sodijo pod tržaško upravo, v Egiptu pa delujejo že dolga desetletja. Leta 2010 so aleksandrinke dobile drugo spominsko ploščo, tokrat na pročelju cerkve na Latinskem pokopališču v Kairu.¹³ Spominski venec aleksandrinkam je novembra 2010 pred cerkvijo položil minister za zunanje zadeve RS, ob svojem obisku pri predsedniku Egipta.¹⁴ Oktobra 2010 pa je sin aleksandrinke postavil prvo spominsko kapelico aleksandrinkam na Gradišču nad Prvačino.

Leta 2009 je v produkciji Vitel, lokalne televizije z Goriške, nastal dokumentarni film *Aleksandrija, ki odhaja*, režiserke Vesne Humar, sicer izvršne direktorice *Primorskih novic*, a tudi pravnujkinje aleksandrinke iz Prvačine.¹⁵ Celovečerni igrani film *Pisma iz Egipta* režiserke Polone Sepe je bil premierno predstavljen decembra 2010, del vsebine filma se prav tako nanaša na aleksandrinke.¹⁶ Aprila 2011 je bil premierno predstavljen tudi dokumentarni film o aleksandrinkah pod režisersko taktirko Metoda Pevca in v produkciji RTV Slovenija.¹⁷

⁹ Bric Rusjan, *Trieste – Alessandria EMBARKED*.

¹⁰ Vir: Spletna stran društva <www.aleksandrinke.si>.

¹¹ Prav tam.

¹² Hladnik Milharčič, *Otroštvo sem preživela na otoku sredi Nila*, str. 21–23.

¹³ Obakrat so pri postavitvi spominskih plošč sodelovali Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, Občina Nova Gorica, Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, v letu 2010 pa še Slovenska izseljenska matica. Vir: Spletna stran društva <www.aleksandrinke.si>.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Humar, *Aleksandrija, ki odhaja*.

¹⁶ Vir: <<http://www.rtv slo.si/kultura/film/film-o-predsodkih-do-zensk-aleksandrinkah-in-odkritju-slovenske-znanstvenice/244620>>.

¹⁷ Emeršič, *Prihodnji projekt TV Slovenija so aleksandrinke*.

Vse večji prostor so aleksandrinke začele dobivati tudi v raziskovalni sferi, kar ugotavlja tudi viden raziskovalec slovenskega izseljevanja Marjan Drnovšek, ki v svoji novejši študiji o slovenskem ženskem izseljevanju v poglavju o aleksandrinkah ugotavlja, »da je poudarek vedno bolj na znanstvenem analiziranju njihovih življenjskih zgodb«. ¹⁸ Poleg nekaterih razprav s področja etnologije in zgodovine, ki so o aleksandrinkah izšle v zadnjem času, ¹⁹ velja omeniti tudi nekatere krajevne zbornike, v katerih zavzemajo aleksandrinke pomembno mesto, ²⁰ pa tudi strokovne posvete in okrogle mize. ²¹

Omeniti velja tudi dve razstavi v osrednjih muzejskih ustanovah. Leta 2009 je razstavo o aleksandrinkah *Skriti obrazi Aleksandrije – slovenske šolske sestre in aleksandrinke* ²² kot svojo pomembno občasno in gostujočo razstavo pripravil najprej Goriški muzej, konec leta 2009 pa še Slovenski etnografski muzej, ki je aleksandrinke vključil v svojo novo stalno postavitev. ²³

V pričujočem besedilu se želim ustaviti predvsem pri vseprisotnem povezovanju aleksandrink z dojljami, ki je kljub novejšim poskusom demitizacije podobe aleksandrinke dojlje še vedno prevladujoče, kadar je govora o migracijskem procesu aleksandrinkah, pa naj bo to v medijih ali v razpravah tudi na širši ravni.

Podoba aleksandrinke dojlje

Čeprav vemo, da so slovenska dekleta in žene v Egiptu opravljale različne poklice in dela, da so bile sobarice, kuharice, varuške, šivilje, guvernante in tudi dojlje, ²⁴ ostaja povezovanje aleksandrink z dojljami še danes najbolj pogosto. Kot da druge niso dovolj zanimive, celo tista dekleta, ki so v Egiptu »uspela«. To je zaznala že Dorica Makuc, ko je med pisanjem svoje knjige pomislila: »Bilo je tudi nekaj, sicer bolj redkih Slovenk, ki so s poroko obogatele; ene so se poročile z rojakom ali tujcem, ki je postal v Egiptu uspešen podjetnik, druge pa so sprejele zakonsko ponudbo starejših bogatih gospodarjev, pri katerih so služile. Morda bi morala o njih napisati kaj več.« ²⁵

Zgodovinarica in raziskovalka Katja Škrlj piše, da je kolektivni spomin na aleksandrinke *ujet* v literarni lik Lepe Vide, ki zapusti moža in majhnega

¹⁸ Drnovšek, *History and Concealment*, str. 39.

¹⁹ Na primer: Škrlj, *Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinca*, str. 143–189; Koprivec, *Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma*, str. 97–115.

²⁰ Na primer *Batuje*; Beltram, *Vogrsko v ogledalu časa; Ortaona – Vrtovin*.

²¹ Med drugimi *Po aleksandrinskih poteh* (Trst 2008), okrogla miza ob razstavi *Aleksandrinke v spomin* (Gorica 2008) in *Novejša prizadevanja in raziskovanja za ohranitev kulturne dediščine aleksandrink* (Nova Gorica 2009).

²² Miklavčič Brezigar, *Skriti obrazi Aleksandrije*.

²³ Glej spletno mesto razstave na <<http://www.etno-muzej.si/sl/aleksandrinke-v-sem>>.

²⁴ Miklavčič Brezigar, *Aleksandrinke*, str. 5.

²⁵ Makuc, *Aleksandrinke*, str. 103.

otroka in gre *dojit* španskega kraljeviča.²⁶ Čeprav postajajo aleksandrinke dojilje v 20. stoletju že redkost in čeprav jih med vsemi aleksandrinkami ni bilo niti za četrtino, je, po mnenju avtorice, prav na dojilje zreduciran celoten kolektivni spomin na aleksandrinke.²⁷

V Slovenskem etnografskem muzeju v Ljubljani smo v letu 2009 izvajali spletno anketo,²⁸ v kateri so obiskovalci odgovarjali na vprašanje, ali vedo, kdo so bile aleksandrinke in kaj vedo o njih. Več kot dve tretjini jih je odgovorilo, da so bile to dojilje z Goriške, ki so odhajale dojit v Egipt. Tudi v svojem vsakodnevem življenju marsikdaj koga povprašam, ali ve, kdo so bile aleksandrinke in dobivam odgovore kot: »Jaz vem samo to, da so bile dobre mlekarice,« in »Ali niso bile to Lepe Vide, tiste, ki so šle dojit?«²⁹

Na povezovanje aleksandrink z dojiljami lahko naletimo na vsakem koraku, tudi v razpravah, ki niso povezane z migracijskimi temami. Pred kratkim sem opazila kresanje mnenj v dnevnem časopisu o stvari, ki ni bila povezana z migracijami, avtor pa je svoje stališče utemeljeval z besedami: »Mati majhnega otroka doji, torej je dojilja. Obstajale pa so in verjetno še obstajajo poklicne dojilje, tj. ženske, ki za plačilo doji tuje otroke. Znano je na primer, da so pred drugo svetovno vojno ženske iz primorskih krajev hodile dojit v Egipt, predvsem v Aleksandrijo. Zato so jim ljudje v tistih krajih rekli in jim še rečejo tudi aleksandrinke.«³⁰ Menim, da je slednji značilen primer, v katerem se enačijo tri kategorije: Primorke z aleksandrinkami in aleksandrinke z dojiljami.

Včasih pride tudi do pomote – ker je lik aleksandrinke dojilje tako močan ali pa je morda zgodba sama bolj zanimiva, če v njej nastopa aleksandrinke dojilja? Po obisku Claudie Roden v Ljubljani sem zasledila nekaj besedil, v katerih je pisalo, da je imela Claudia slovensko dojiljo.³¹ Vendar je bila Maria Koron iz Batuj samo njena varuška, ki je bila samska in brez otrok.³² Res pa je, da je bila dojilja Marijina mama, Marija Koron, ki je za dojiljo v Egipt prišla po hčerinem rojstvu. Prišla je v Aleksandrijo konec 19. stoletja, njena hči Maria pa za varuško v Kairo v 30. letih 20. stoletja.³³

O tem, katere družine v Egiptu so se odločile za najem dojilje, vemo malo, ker pri nas še nismo naredili tovrstne raziskave. Ali so se odločile tedaj, ko mati v Egiptu ni imela dovolj lastnega mleka, da bi prehranila novorojenca, ali pa so dojiljo najeli tudi kot pomoč pri dojenju, saj so bile matere v višjih gospodarskih slojih v Egiptu močno vpete v družbeno življenje

²⁶ Škrlj, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke, str. 150.

²⁷ Prav tam, str. 164, 185.

²⁸ Dosegljiva na spletnem naslovu: <<http://www.etno-muzej.si/sl/anketa-o-aleksandrinkah>>.

²⁹ Koprivec, TZ 18.

³⁰ Prijatelj, *Dojilje ali molznice?*

³¹ Hladnik Milharčič, *Pot na Orient*, str. 11.

³² Škrlj, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke, str. 143.

³³ Douek, *A Middle Eastern Affair*, str. 115–116.

ter so imele mnogo obveznosti.³⁴ Na podlagi pripovedi, ki smo jih zajeli v muzejsko raziskavo, lahko potrdim, da so dojiteljke z Goriške v Egiptu v prvi polovici 20. stoletja dojiteljke pri judovskih, francoskih in grških družinah oziroma tudi pri judovskih družinah, ki so imele francosko, grško ali britansko državljanstvo.³⁵

O razlogih, zakaj so družine v Egiptu najemale dojiteljke, se je spraševal tudi Ellis Douek, varovanec Marie Koron iz Batuj, saj ga je pretresla smrt njene matere na začetku stoletja, ko je kot dojiteljka v Aleksandriji umrla za tifusom.³⁶ Spraševal se je tako o razlogih za najemanje dojitelj in tudi o razlogih, zakaj so ženske iz določenih okolij emigrirale in sprejemale delo dojiteljke za plačilo. Razmišljajoč, zakaj so družine v Egiptu najemale dojiteljke, je poudaril, da v prvi polovici 20. stoletja »še ni bilo mlečnih nadomestkov in formul. Takrat je v primerih, ko mati ni imela mleka ali je umrla pri porodu, veljalo, da je dojenček obsojen na smrt, razen če se ne najde druga ženska, ki ga lahko doji.«³⁷

Ko se je Ellis Douek spraševal, zakaj so ženske z Goriške, od koder je prišla za dojiteljko v Egipt mati njegove varuške, emigrirale v Egipt in sprejele delo dojiteljke za plačilo, je poudaril zlasti *ekonomsko* nujno tedanjega časa pred prvo svetovno vojno. Zapisal je, da so se »kmečke družine iz Batuj soočale z lakoto in ostal jim je samo še en vir, ki jih je pred bedo ali lakoto obvaroval že mnogokrat. Vedele so, kaj jim je storiti. Edino, kar so lahko ponujale zunanjemu svetu, so bile doječe matere«.³⁸

To potrjuje tudi Katja Škrjč v svoji razpravi, v kateri piše o dojiteljki Alojziji Čebzon iz Batuj, ki je za dojiteljko šla v Egipt leta 1906.³⁹ Pri svakinji v sosednji vasi je pustila svojo hčerko, ki je bila še dojenček. Šla je, da bi z možem dokončala in do konca popravila hišo. Službo je dobila pri grški družini, kjer je bila najprej dojiteljka starejši hčerki v družini, potem pa varuška dvema hčerama. Z Alojzijinim zaslužkom so popravili hišo in dokupili nekaj zemlje. Vrnila se je leta 1911. Zaradi devalvacije avstrijske valute po prvi svetovni vojni in splošnih neugodnih gospodarskih okoliščin pa je Alojzija ponovno šla v Egipt leta 1925 in tam ostala še pet let, tokrat kot varuška.⁴⁰

Aleksandrinkam dojiteljkam sta se v diplomskem delu *Izseljevanje ženskega prebivalstva iz spodnje Vipavske doline v Egipt* posvetila tudi Niko Praznik in Sergeja Muršič. Še posebej sta se posvetila primerjavi položaja slovenskih dojitelj in dojiteljki iz italijanske pokrajine Belluno.⁴¹ Ugotovila sta,

³⁴ Koprivec, *Egiptovski otroci in njihove varuške aleksandrinke*, str. 183.

³⁵ Koprivec, AO5–12, AO5–08, AO7–06, AO7–01, AO7–02, AO8–02.

³⁶ Douek, *A Middle Eastern Affair*, str. 116.

³⁷ Prav tam, str. 115.

³⁸ Douek, *A Middle Eastern Affair*, str. 115.

³⁹ Škrjč, *Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinca*, str. 163–164.

⁴⁰ Prav tam, str. 163–168.

⁴¹ Za izhodišče svoje primerjalne analize sta vzela delo: *Balie da latte* (ur. Daniela Perco). Feltre: Center za dokumentacijo ljudske kulture, 1984.

da so italijanske dojlilje iz omenjene pokrajine hodile za dojlilje zlasti v bližnja večja italijanska mesta, kot so bile Benetke, Milano, Torino, Bologna, in le v manjši meri v Egipt, medtem ko so ženske iz spodnje Vipavske doline za dojlilje hodile prav v Egipt.⁴² V primeru slovenskih dojlilj je šlo najpogosteje za njihovo prvo ločitev od doma, vzrok za odhod dojlilje v Egipt pa je bila velika finančna in eksistencialna stiska družin v domačem agrarnem okolju. S prihodom v Egipt se je slovenskim dojliljam socialni status izboljšal, saj so imele dojlilje v Egiptu najboljši položaj med vsemi služkinjami in so bile tudi najbolj plačane.⁴³

O ekonomski stiski v vaseh na Goriškem in odhajanju mladih mater za dojlilje v Egipt je v svojih spominih na delo v Zavodu sv. Nikolaja v Trstu pisala tudi kulturna in socialna delavka Pavla Hočevnar, ki je navedla nekaj pričevanj za obdobje pred prvo svetovno vojno in v svojih spominih zapisala: »Kakor hitro je žena v teh krajih po porodu za silo okrevala in je imela dovolj mleka, jo je že prevzemal čut odgovornosti – ne skrb za novorojenčka, marveč zaskrbljenost za domačijo! Vedela je, da tam v daljnem Egiptu težko čakajo nanje bogate angleške in francoske matere z dojenčki. Čakajo njenega mleka, ki ga bo ukradla lastnemu nebogljenu v dneh, ko bi mu bila njena pomoč najbolj potrebna. Pravijo, da so bile v Vipavski dolini vse strehe prekrite z zaslužkom vipavskih mater-dojlilj v Egiptu.«⁴⁴

Nekaj pričevanj o dojliljah v strokovni literaturi najdemo tudi za obdobje po prvi svetovni vojni, zlasti za 20. leta 20. stoletja, vendar je teh pričevanj glede na zasidranost podobe aleksandrinke dojlilje pravzaprav malo. Tako na primer Dorica Makuc med številnimi življenjskimi zgodbami, ki jih navaja v svoji knjigi, predstavlja življenjsko zgodbo le ene dojlilje, in sicer Marije Mozetič iz Mirna na Goriškem.⁴⁵ Marija Mozetič je šla za dojliljo v Egipt leta 1926 in doma pustila šestmesečnega sinčka, ki ga je »sestra privadila na cucelj.«⁴⁶ Tako se je odločila, ker so bili doma prezadolženi z obnovo domačije in da bi preprečila možu odhod v Argentino, kar je bila tedaj druga migracijska alternativa za ubožane ali prezadolžene družine na Goriškem.⁴⁷ Druga pričevanja, ki jih navaja Dorica Makuc, so pričevanja aleksandrink, ki so v Egipt prišla kot mlada dekleta in pričevanja tistih otrok aleksandrink, ki so se v Egiptu rodili.

V raziskavi Slovenskega etnografskega muzeja smo za obdobje pred prvo svetovno vojno pridobili dve pričevanji o nonah dojliljah v Egiptu. Prva je z Goriške odšla leta 1903, druga pa leta 1906. Obe sta se domov vrnili.⁴⁸

⁴² Muršič in Praznik, *Izseljevanje ženskega prebivalstva*, str. 62.

⁴³ Prav tam, str. 61–70.

⁴⁴ Hočevnar, *Pot se vije*, str. 88–89.

⁴⁵ Makuc, *Aleksandrinke*, str. 118.

⁴⁶ Prav tam, str. 119.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ Koprivec, AO8–02 in AO7–02.

Posredno so bile v pogovorih omenjane tudi druge dojilje, ki so bile pripovedovalcem ali taščice ali t. i. bis none.⁴⁹

Natančnejša so bila pričevanja otrok dojilj, ki so v Egipt odšle v 20. in 30. letih 20. stoletja. Hčerka aleksandrinke z Gradišča nad Prvačino je pripovedovala, da je šla njena mama prvič v Egipt leta 1930, ko je bila pripovedovalka stara dve leti. Po nekaj letih se je vrnila in nato po rojstvu pripovedovalkega brata odšla za dojiljo v Egipt: »Mama je šla ke doli za dojiljo, tu je rodila otroka in poleg je šla dojit dol u Egipt. Da si je pripravla nekaj zemlje, da so kupli, ne. 1935 je rodila mojga brata, pol je pustila brata noni, svoji mami, in s tem smo živeli jaz in brat do 47. leta, dokler ni prišla iz Egipta. A poleg sva bila bolj navezana na nono, ne na mamo, ker je nona nas rihtala.«⁵⁰

Hčerka aleksandrinke dojilje iz Prvačine je pripovedovala, da je njena mama šla za dojiljo v Egipt leta 1922, ko je sama imela sedem mesecev. Mama in oče sta bila oba vdovca in je to bil njun drugi zakon. Leta 1922 sta skupno imela že pet otrok, doma pa je bilo pomanjkanje. Po svojem odhodu se mama ni več vrnila domov, razen na občasne obiske, ter je leta 1959 umrla v Kairu. Tedaj je pripovedovalka tudi dejala: »Nič nismo imeli od mam, prav nič, so nas pustile in so šle«.⁵¹

Vnukinja dojilje, ki je v Egipt prav tako odšla iz Prvačine na Goriškem, se je spominjala, da je šla nona za dojiljo v Egipt leta 1925, po smrti svojega moža. Nona se je poročila na možjevo kmetijo, kjer je niso lepo sprejeli. Rodila je dva otroka. Po rojstvu drugega otroka je mož, ki je delal na železnici, zbolel in umrl za pljučnico. »S smrtjo njenega moža, je njen status v družini padel na nulo«, je dejala pripovedovalka.⁵² Kaj narediti? Odločila se je za odhod v Egipt in odšla je za dojiljo. Tedaj je bila njena hči stara 9 mesecev.⁵³

Hčerka dojilje iz Bukovice je pripovedovala, da je njena mama odšla v Egipt za dojiljo po rojstvu prvega otroka, pripovedovalkega brata, leta 1930: »Mama je šla dol leta 1930 in prišla nazaj decembra leta 1939. Šla je za dojiljo punčki, ki je bila dva meseca stara. Njen cilj je bil kupiti si premoženje. Mama je zaslužila že v treh letih, a potem hočeš še več«.⁵⁴

Na podlagi rezultatov muzejske raziskave ugotavljam, da so aleksandrinke migracijska tema, ki je močno povezana s čustvi; s čustvi tistih, ki so bili udeleženci migracij v Egipt, in s čustvi njihovih potomcev. Čustveni vzgibi so še bolj intenzivni, kadar imamo v mislih aleksandrinko kot *odrotno mater* in aleksandrinko *dojiljo*. Tedaj so čustva lahko povezana z obsojanjem, nerazumevanjem in občutkom sramu. In, kot je zapisala etnologinja Inga Brezigar Miklavčič, pomembna raziskovalka migracij aleksandrink:

⁴⁹ Koprivec, AO5–12, AO5–08, AO7–06.

⁵⁰ Koprivec, AO5–08.

⁵¹ Koprivec, AO7–01.

⁵² Koprivec, TZ 15.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Koprivec, AO7–04.

»Doma so prejeli pomoč mater, žena in jim ob enem zamerili, ker so odšle. Ti občutki so resnični in še vedno prisotni. Zamere in odpuščanja se prepletajo z razumevanjem in nerazumevanjem tedanjih časov.«⁵⁵ Katja Škrj ugotavlja, da so na dojljle leteli očitki o krutosti in brezbriznosti, v smislu, da so doma puščale svoje dojenčke in odšle dojit tujega.⁵⁶ Tako večkrat ob omembi aleksandrink dojljle zasledimo (obtožujoča) mnenja, da so morale biti aleksandrinke ob svojem odhodu že sprijaznjene z dejstvom, da bo njihov otrok lahko tudi umrl, saj so ga odstavile od prsi.

Ali je bilo to res? Kaj se je v tem času dogajalo doma?

Kaj se je v tem času dogajalo doma?

V muzejski raziskavi o aleksandrinkah in njihovih potomcih smo želeli izvedeti nekaj več tudi o tem, kako so bili dojenčki tistih aleksandrink, ki so odšle za dojljlo v Egipt, preskrbljeni doma. Pri tem smo ugotovili, da so matere za svoje otroke poskrbele, največkrat tako, da so zanje v domačem okolju najele drugo dojljlo. Ženska, ki je odhajala v Egipt, je našla dojljlo za svojega dojenčka v krogu njej bližnjih, lahko je to bila sestra, teta ali soseda, pri kateri je otroka pustila. »To je bla ena čudna stvar tukaj pri nas, ma tako je bilo«, je dejala pripovedovalka z Goriške.⁵⁷ Ugotovili smo, da je odhod aleksandrink dojljle v Egipt (z vzporednim dojenjem njihovih otrok doma) pravzaprav deloval kot organiziran sistem. Ženske doma so aleksandrinkam pomagale, slednje pa so jim za dojenje njihovih dojenčkov *plačevale* z denarjem, ki so ga v Egiptu zaslužile. Spomini na to so zajeti v pričevanjih potomcev aleksandrink, pa tudi v literarnih zapisih. Tako je vnukinja aleksandrinke zapisala dve pesmi, iz katerih povzemam odlomka. Prva pesem ima naslov *Otožna deklica* in v njej je avtorica zapisala:

Teta, pri njih doma, bratac mojega doji,
takrat mene zraven ne pusti.
Je res, da hraniš dete tuje?
Zakaj prav tebe potrebuje?⁵⁸

Druga pesem ima naslov *Egiptovski dojljli*, v njej pa je avtorica zapisala:

Doma si sineka pustila,
da tujega bi tam dojlila.

⁵⁵ Miklavčič Brezigar, Aleksandrija – po poteh in sledih žena, deklet in šolskih sester, str. 91.

⁵⁶ Škrj, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinca, str. 150.

⁵⁷ Koprivec, AO8–02.

⁵⁸ Stražiščar, *Otožna deklica*. Pesmi niso odraz družinske zgodovine avtorice, ampak zgodovine v lokalnem okolju na Goriškem. Vir: Koprivec, TZ 11.

Kako huda bila je tvoja bolečina,
ko razdvojila vaju je daljina.

Zaman iskal je prsi tvoje,
da bi se nanje prisesal,
tuje sta si delila v dvoje,
pri teti je tvoj sinek spal.⁵⁹

Čeprav je bilo dojenje otrok aleksandrink sprva tema, o kateri so sodelujoči v raziskavi še težje spregovorili, kot o dojenju njihovih mam in non v Egiptu, smo kasneje lahko zbrali nekaj neposrednih pričevanj. Sodelujoča v raziskavi je tako pripovedovala za čas pred prvo svetovno vojno: »Mama se je rodila leta 1903 v Prvačini. Ko je bila stara komaj leto dni, jo je mama dala v rejo, ker je odšla v Egipt. Rastla je skupaj s sestrami 'po mleku', tako jih je sama imenovala.«⁶⁰

Druga vnukinja je pripovedovala o obdobju po prvi svetovni vojni in pri tem opisala družinsko zgodovino: »Moja mama se je rodila leta 1921. Takrat je bila njena mama, moja nona, stara 49 let. Ta nona je potem dojila dva otroka, svojo hči, in hči od sina, ki se je prav tako rodila leta 1921, ker je njena mati šla v Egipt. Ko sem to pripovedovala, ljudje niso mogli verjet in jaz sem šla vse okrog vprašat sosede, če je res bilo lahko tako, in da, včasih je bilo tako, so dojile vse sorte.«⁶¹

Zanimivo primerjavo podajata v svoji diplomski raziskavi Muršič in Praznik za italijansko pokrajino Belluno, ko povzemata: »Otroci – dojenčki so bili v večini primerov zaupani sorodnikom prve ali druge stopnje: sestram, svakinjam, materi, tašči. Te so skušale nadaljevati *dojenje* ali začele z odstavljanjem. Izpričani so primeri novorojenčkov, ki jih je dojila lastna babica.«⁶²

Po mnenju nekaterih pripovedovalcev na Goriškem je bil proces odhajanja žensk za dojlje v Egipt nekako povezan z dojenjem doma, »ker so tudi sicer dojile tuje otroke, ker so bile že doma navajene, da so dojile otroke od sosede, če soseda ni imela mleka, za njih odhod v Egipt ni bil tako težak.«⁶³

Domače dojlje so navadno dojile dva otroka, svojega in še enega. Menim, da je pri tem šlo za obliko medsebojne pomoči med ženskami, med tistimi, ki so odhajale v Egipt in med tistimi, ki so ostale doma. Domače dojlje so omogočile, da je mati lažje šla za dojljo v Egipt, slednje pa so jim s svojim zaslužkom v Egiptu pomagale pri njihovem življenju doma. Za plačilo so dojile torej tudi ženske na Goriškem, pri čemer je bilo plačilo v denarju, zemlji ali drugih oblikah.

⁵⁹ Stražiščar, *Egiptovski dojlji*.

⁶⁰ Koprivec, AO8–02.

⁶¹ Koprivec, TZ 11.

⁶² Muršič in Praznik, *Izseljevanje ženskega prebivalstva*, str. 70.

⁶³ Koprivec, TZ 1.

Tudi avtorja Muršič in Praznik ugotavljata, da so otroci pogosto ostali doma z očetom, ki ob obilici dela ni mogel skrbeti še za majhne otroke, pogosto tudi dojenčke. Zato jih je poslal v varstvo k bližnjim sorodnikom ali pa jih je že pred odhodom v Egipt mati poslala babici, sestri, svakinji, sosedi ali znancem. Varstvo seveda ni bilo brezplačno. Ob pošiljanju denarja za otroke je bila določena tudi višina zneska, ki ga je morala mati pošiljati skrbnici, odvisen pa je bil od stopnje povezanosti z rejnikom. Pristnejše so bile vezi, manjše je bilo mesečno plačilo.⁶⁴ Za tovrstno prakso v italijanski pokrajini Belluno avtorja povzemata, da je prav tako šlo za plačevanje oskrbe; če je bil v vzgojo zaupan en sam otrok, je bilo plačilo ena tretjina od zaslužka dojilje, če pa je šlo za tri ali štiri otroke, je bil zaslužek dojilje komaj dovolj visok.⁶⁵

Včasih se je zgodilo, da je ženska rodila v Egiptu in tedaj je svojega novorojenca poslala domov, ker v Egiptu ni mogla skrbeti zanj. Tako je bilo v Prvačini, na eni od otvoritev razstave *V spomin aleksandrinkam*, prebrano pismo ženske, ki je leta 1924 poslala iz Egipta domov na Goriško svojega poldrugi mesec starega sinčka in je v pismu napisala: »Mislim in žalujem po mojem srčnem Viljemu, katerega sem dne 31. oktobra izročila ženski, da ga ona pelje v roke ene dojilje v domovino ... Kupla sem vse, kar bi imel potrebo in plačala osebo, kateri sem detece izročila.«⁶⁶ Srečno naključje je botrovalo dejstvu, da smo leta 2007 v muzejsko raziskavo lahko zajeli tudi sina Viljema, ko je tega leta prišel iz Kanade na obisk v domače kraje. Svojo dojiljo, ki ga je sprejela kot dojenčka, je poimenoval: »To je bila mama, ki mi je dajala mleko.«⁶⁷

S širjenjem in poglobljanjem intervjujev s sodelujočimi v muzejski raziskavi na Goriškem smo nadalje prišli do ugotovitev, da dojenje doma ni bilo omejeno le na otroke tistih mater, ki so odhajale za dojilje v Egipt, ampak so doma pustile svoje dojenčke in jih dale v dojenje drugim tudi matere, ki so se v 20. in 30. letih 20. stoletja izselile v Argentino. V raziskavo je bil zajet primer deklice, katere starša sta leta 1935 emigrirala z Goriške v Argentino, njo pa kot dojenčka pustila doma. V zgodnjem otroštvu je imela dve dojilji. Pripovedovalka je pričevanje zaključila z ugotovitvijo: »Je bilo mleko na tej in na oni strani.«⁶⁸ V dojenje so svoje otroke dajale torej tako matere, ki so odhajale v Egipt, kot tudi tiste, ki so emigrirale v Argentino.

V nadaljevanju pričujoče razprave nas bo zanimalo, kako je bilo z

⁶⁴ Muršič in Praznik, *Izseljevanje ženskega prebivalstva*, str. 80.

⁶⁵ Prav tam, str. 71.

⁶⁶ Humar, *Ne znam živeti ne tu ne tam*, str. 11.

⁶⁷ Viljem ima zanimivo življenjsko zgodbo. Pri rejniški družini je ostal štiri leta, potem pa je še dve leti živel na Goriškem z očetom in z družino svoje starejše sestre. Ko je bil star šest let, so ga k sebi v Egipt vzele mama in drugi dve sestri. V Aleksandriji je živel trinajst let, do leta 1952, ko so morali Egipt zapustiti. Kasneje je emigriral v Kanado. Vir: Koprivec, A07-06.

⁶⁸ Koprivec, TZ 15.

dojenjem v drugih okoljih na slovenskem etničnem ozemlju v 20. in 30. letih 20. stoletja in kaj je o tem mogoče prebrati v zgodovinskih in etnoloških študijah.

Kako je potekalo dojenje v drugih okoljih na Slovenskem

Zgodovinar Aleksej Kalc v svoji temeljiti študiji o migracijah z zahodnega dela slovenskega etničnega ozemlja in o doselitvah slovenskega prebivalstva v Trst v obdobju od 18. do 20. stoletja omenja tudi slovenske dojilje v Trstu. Za obdobje pred prvo svetovno vojno tako navaja, da so se »porodnice šestokrat preživljale kot dojilje, med katerimi so prevladovala slovenske priseljenke. So primeri, ko so se v mesto priselile prav tik pred porodom, da bi ob svojem hranile proti plačilu še kakega dojenčka iz najdenišnice. Pogostokrat pa so se za to odločale prav ob smrti lastnega novorojenčka in na ta način od nesreče iztržile nekaj boljšega zaslužka.«⁶⁹

Dojenje na Slovenskem v svoji knjigi *Prvotno besedilo življenja* obravnava tudi Alenka Puhar in o tem zapiše: »Nekaj malega vemo o razširjenosti dojenja le na Primorskem, kjer so ženske množično odhajale dojit tuje otroke. V nasprotju z drugimi slovenskimi pokrajinami, kjer so bile dojilje predvsem nezakonske matere, so med Primorkami prevladovala poročene ženske. A morda se tako samo zdi, ker o drugih pokrajinah o tem pojavu nič ne vemo.«⁷⁰ Avtorica pravilno ugotavlja, da so pogovori o dojenju tujih otrok praviloma vezani na aleksandrinke, medtem ko ostale prakse na slovenskem ozemlju ostajajo še neraziskane. Pri tem se Puharjeva tudi sprašuje, kakšna je bila vloga širše družine odhajajočih dojilj v Egipt in pri tem ugotavlja, da so možje po vsej verjetnosti od žena »kratko malo pričakovali to začasno zaposlitev v tujini in prispevek k družinskemu proračunu.«⁷¹

Tovrstna pričevanja lahko zasledimo tudi v memoarski literaturi. V knjigi življenjskih pripovedi iz Škednja pri Trstu, ki sta jih zbrali Marija Makarovič in Marta Košuta, se podobnega spominja gospa Josipina, ki je v letih od 1924 do 1929 služila pri kmečki družini v Dornberku na Goriškem. In pravi: »Prav v Dornberku sem spoznala fanta, s katerim sem se mislila tudi poročiti. Med pogovorom in načrti, ki sva jih pripravljala za najino bodočnost, mi je rekel, da ko bova imela prvega otroka, bi bilo dobro, če bi šla v Egipt za dojiljo, na tak način bi si lahko hitreje prihranila denar za bodoči dom. Mene je bilo tega strah, zato sem se posvetovala s sestrami, ki so me podučile o čustvih in ljubezni ter svetovale, da se takega snubca takoj znebim.«⁷²

⁶⁹ Kalc, *Poti in usode*, str. 23.

⁷⁰ Puhar, *Prvotno besedilo življenja*, str. 326.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Košuta in Makarovič, *Ena duša in ena pamet*, str. 15.

Menim, da so odnosi med aleksandrinkami dojiljami in ostalimi družinskimi člani še premalo osvetljeni. Potrdimo lahko, da je stigma padla predvsem na aleksandrinke dojilje, čeprav so bili podporniki tega sistema, namreč dojenja kot pomembnega ekonomskega dodatka k družinskemu proračunu, tudi ostali družinski člani, ki so mlado mater pogosto celo spodbujali k odhodu.

Strinjam se z ugotovitvijo Alenke Puhar, da o dojenju v drugih slovenskih okoljih bolj malo vemo, zato so dobrodošle vse študije, ki se lotevajo posameznih primerov. Alenka Puhar tako navaja situacijo v delavskih okoljih na Slovenskem konec 19. in v 20. stoletju, ko je z naraščajočim zaposlovanjem žensk v industriji postalo oddajanje dojenčkov v dojenje nujna tudi na Slovenskem, saj je delovni dan zaposlenih žensk trajal od jutra do večera, skozi celoten dan. Delavke, obrtnice, pa tudi služkinje so svoje otroke dajale v dojenje zlasti kmečkim ženskam na podeželje in tem dojiljam tudi plačevale.⁷³ O dojiljah kot posebnem poklicu, ki je obstajal tudi v Ljubljani še v 30. letih 20. stoletja, je pisala tudi etnologinja Janja Žagar v svoji razpravi o služkinjah v Ljubljani.⁷⁴

Dragocena je raziskava etnologinje Irene Rožman, ki v svoji knjigi o kulturi rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju ugotavlja, da je bilo v času med obema vojnama dojenje za dojenčke življenjskega pomena, in sicer zaradi pomanjkljivega znanja mater o umetnem hranjenju in slabe kakovosti kravjega mleka.⁷⁵ Raziskovala je v ruralnem okolju na Dolenjskem in pri tem za obdobje med obema vojnama ugotavljala, da so bile matere zelo obremenjene s poljedelskim delom in zato pogosto odsotne od doma. To je veljalo tudi za matere, ki so še dojile, a so kljub temu morale oditi od doma ob večjih poljedelskih delih, in pa tedaj, ko so šle prodajat svoje pridelke izven domačega kraja. Zato so težko redno dojile. Avtorica navaja, da se je tedaj za to, »da bi bili dojenčki vseeno prehranjeni, med ženskami razvila posebna oblika medsebojne pomoči; v odsotnosti matere je otroka dojila sosedka ...«⁷⁶ V okolju na Dolenjskem, kjer je raziskovala Irena Rožman, so ženske dojile otroke svojih sosed tudi v primeru, ko matere same niso imele mleka, ali zaradi drugih zdravstvenih težav niso mogle dojiti. Umetno hranjenje so tedaj nadomeščali z dojiljo, to je z žensko iz vasi. In, kot navaja avtorica, so druga drugi za to pomoč tudi plačevale, največkrat s hrano, ko so »s seboj prinesle belo moko, liter vina, da je s tistim plačala.«⁷⁷

Dojenje otrok za plačilo ali kot oblika medsebojne pomoči na Slovenskem v 20. in 30. letih 20. stoletja še ni dovolj raziskana tema, kljub temu pa lahko na podlagi posameznih študij in ustnih pričevanj potrdimo, da za

⁷³ Puhar, *Prvotno besedilo življenja*, str. 328.

⁷⁴ Žagar, *Služkinje v Ljubljani*, str. 19.

⁷⁵ Rožman, *Peč se je podrla!*, str. 142.

⁷⁶ Prav tam, str. 143.

⁷⁷ Prav tam.

plačilo niso dojile samo aleksandrinke, ampak da je tudi na Slovenskem to bila pogosta praksa, ki ji je na eni strani botrovala želja po preživetju dojenčka, na drugi strani pa je bilo dojenje tujih otrok tudi dobrodošlo dopolnilo vsakdanjega zaslužka žensk.

Aleksandrinke v kontekstu novejših vrednotenj

Kljub temu da ostaja podoba aleksandrinke do jilje prevladujoč sinonim za aleksandrinke nasploh, je v zadnjih treh ali štirih letih mogoče opaziti tudi nova vrednotenja. Že na prvi razstavi *V spomin aleksandrinkam* so potomci aleksandrink, ki so razstavo pripravili, zapisali: »V zadnjih letih so v slovenski zavesti aleksandrinke zavzele podobo žensk z rano na duši, razpetih med domom in Egiptom, predvsem pa podobo žensk, razpetih med otroki po krvi in tistimi po mleku. A pomisliti je treba, koliko poguma je bilo potrebna, da so na svoja pleča prevzele usodo cele družine in odšle služiti kruh v povsem tujo deželo. Zato so dediščina, ki so jo zapustile aleksandrinke, predvsem njihove zgodbe, modrost in pogum, ki so nam lahko za zgled in v ponos še danes.«⁷⁸

Teoretiki raziskovanja dediščine pri tem poudarjajo, da se vrednotenja dejansko ves čas spreminjajo. Spreminjajo se poudarki, saj dediščina vedno služi določenemu namenu.⁷⁹ Spreminjajo se družbena ozadja, na katerih vznikajo določena vrednotenja, saj »dediščine ni mogoče misliti izven političnega polja«.⁸⁰ Zdi se, da so nekateri centri moči, ki so znatno vplivali na vrednotenje aleksandrink – med te gotovo lahko štejemo Cerkev –,⁸¹ nekako izgubili svojo moralno moč in v ospredje stopajo drugi. Zanimiv je potemtakem časovni lok, ki ga lahko opazimo pri vrednotenju aleksandrink. Če so bile do nedavna najbolj pogoste oznake za aleksandrinke »služabnice z žulji na duši«,⁸² »tragična migracija«,⁸³ »žalostni fenomen«,⁸⁴ »Lepe Vide«,⁸⁵ smo lahko v letu 2010 opazili vse več zanje popolnoma novih izrazov, kot so »pokončne, ambiciozne, naše prve svetovljanke«,⁸⁶ »ne služkinje, temveč druge mame in prijateljice«,⁸⁷ »Slovenke«.⁸⁸ Spremembo je mogoče opaziti prav

⁷⁸ *Edina, ki nas lahko reši, si ti*. Besedilo z razstave *V spomin aleksandrinkam*, Prvačina, 2006. Vir: Dokumentacija SEM.

⁷⁹ Bogataj, *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*, str. 12–17.

⁸⁰ Muršič, *Kvadratura kroga dediščine*, str. 29.

⁸¹ Škrlič, *Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke*, str. 152–153.

⁸² Černe, *Služabnice z žulji na duši*, str. 38.

⁸³ Miklavčič Brezigar, *Ljudske skrinje na Goriškem*, str. 66.

⁸⁴ Žigon, *Slovenske izseljenke v Afriki*, str. 171.

⁸⁵ Milek, *Lepe Vide, žerjavi in mleko*, str. 24.

⁸⁶ Benedetič, *Pokončne, ambiciozne, naše prve svetovljanke*, str. 15.

⁸⁷ Željani, *Ne služkinje, temveč druge mame in prijateljice*, str. 21.

⁸⁸ Valič, *Po sledih Aleksandrink*, str. 19.

v letu po postavitvi spominske plošče aleksandrinkam v Kairu, pri čemer so aktivno sodelovali tudi novi politični subjekti, kot je Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Tedaj so se bolj kot prej aleksandrinke lahko premaknile s točke »dojilj z Goriške« na mesto »prvih slovenskih svetovljank« in iz Primork v Slovenke.

Na koncu velja izpostaviti, da ostaja pri raziskovanju migracijskega procesa aleksandrink veliko vprašanj še odprtih, kar vpliva tudi na spremenljivost vrednotenja aleksandrink in njihove dediščine. Neodgovorjeno ostaja vprašanje, koliko Slovenk in Slovencev se je dejansko izselilo v Egipt v obdobju od leta 1870 do leta 1935; koliko je bilo med njimi žensk, koliko moških in koliko otrok; koliko je bilo *dojilj* in koliko drugih poklicev, ki so jih opravljale aleksandrinke; koliko je bilo v Egiptu Slovencev s Primorskega in iz drugih slovenskih krajev.⁸⁹ Razloge za to je mogoče iskati tudi v dejstvu, da so arhivski viri slabo dostopni, saj so se državni okviri, v katerih so se Slovenci selili v Egipt, od zadnjih desetletij 19. stoletja do sredine 20. stoletja spreminjali, spreminjali pa so se tudi politični okviri samega Egipta. Arhivske podatke bi torej lahko iskali v dunajskih arhivih za obdobje, ko so Slovenke in Slovenci odhajali v Egipt iz avstro-ogrske monarhije in v Istanbulu za isto obdobje, ko so vanj prihajali, saj je bil do konca prve svetovne vojne Egipt še del Otomanskega imperija. Arhivski podatki za obdobje med obema vojnama se deloma nahajajo v Gorici,⁹⁰ deloma pa tudi v Trstu in Rimu, saj so Slovenci tedaj večinoma odhajali kot italijanski državljani. Za ostale Slovence, ki so v tem obdobju prihajali v Egipt, bi podatke verjetno lahko našli v Beogradu in še kje. Ker je bil Egipt večino časa v obdobju med svetovnim vojnama del britanske in francoske upravne oblasti, se podatki o Slovencih nahajajo še v Londonu, Parizu, pa tudi v egiptovskih državnih arhivih. Vendar se tega zahtevnega raziskovalnega projekta doslej še nismo lotili. Raziskovanje otežuje namreč tudi dejstvo, da Slovenci v teh arhivih nismo zavedeni kot Slovenci, ampak kot Avstrijci, Italijani, Jugoslovani.⁹¹ To je pokazala tudi raziskava, ki smo jo marca 2010 skupaj izvedli sodelavci Slovenskega etnografskega muzeja in Društvo za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, ko smo na latinskih pokopališčih v Kairu in Aleksandriji popisali grobove Slovenk in Slovencev in vse vpise v tamkajšnje mrliške knjige, kjer pri imenih aleksandrink, ki smo jih sicer že poznali iz pričevanj njihovih potomcev, ni bilo niti enega zaznamka, da gre za Slovenke, temveč so bile

⁸⁹ Podatki, ki so najbolj pogosto uporabljeni za osvetlitev položaja in števila Slovencev v Egiptu, so podatki, ki jih je v svoji knjigi navedla Dorica Makuc, ko je povzela objavo prispevka dr. Karla Pečnika v Mohorjevem koledarju iz leta 1902. Pri tem pa se rado pozablja, da se njegovi podatki nanašajo le na leto 1900 in da ne morejo biti reprezentativni za vsa obdobja slovenske prisotnosti v Egiptu. Vir: Makuc, *Aleksandrinke*, str. 34–41.

⁹⁰ Slednje je zelo dobro raziskala Dorica Makuc, zlasti vire Nadškofijskega arhiva, ki so doslej najboljše raziskani arhivski viri sploh. Vir: Makuc, *Aleksandrinke*, str. 168.

⁹¹ Haag, *Alexandria: City of Memory*, str. 10–17.

vpisane narodnosti avstrijska, italijanska, jugoslovanska.⁹² Podobno je že leta 2003 ugotavljal tudi raziskovalec Zvone Žigon, ko je iskal sledi slovenske prisotnosti v Egiptu.⁹³

Muršič in Praznik sta opozorila na pomembnost domačih arhivskih virov, kot so župnijski arhivi, v katerih se nahajajo župnijske kronike, statusi animarum in drugo.⁹⁴ V okviru svoje raziskave sta se lotila sistematičnega pregleda statusa animarum v treh župnijah na Goriškem, in sicer v Prvačini, Mirnu in Dornberku. Vendar sta pri tem ugotavljala, da bi – čeprav sta podatke iz statusov animarum lahko za različne podatke dobro uporabila –, vendarle »težko navedli podatek o natančnem številu Slovencev v Egiptu, če bi se opirali samo na status animarum«.⁹⁵

Morda vedenje o natančnem številu Slovenk na delu v Egiptu in o natančnem deležu doжил med njimi niti ne bi bistveno prispevalo k demitizaciji podobe aleksandrinke doжилje, saj, kot je bilo rečeno, se je podoba aleksandrinke doжилje močno vtisnila v »slovensko zavest«⁹⁶ in v kolektivni spomin.⁹⁷ Gotovo bo v prihodnosti sledila še vrsta socioloških, psiholoških, pa tudi etnoloških študij, ki bodo skušale predstaviti, kako je podoba aleksandrinke doжилje nastajala, kdo in kako jo je utrjeval. Vsekakor se ta podoba ohranja še naprej, kadar plačano delo doжил povežujemo le z aleksandrinkami in kadar aleksandrinke raziskujemo ločeno od siceršnjih ženskih migracij s slovenskega prostora v 19. in v 20. stoletju.

Vir

Koprivec, Daša: *Aleksandrinke in njihovi potomci*. Raziskovalni projekt Slovenskega etnografskega muzeja. Intervjuji s pripovedovalci na terenu, 2005–2010, avdio posnetki: AO 1–25 in terenski zvezki: TZ 1–18.

Literatura

Beltram, Jurij: *Vogrsko v ogledalu časa*. Koper: Lipa, 1990.

Bogataj, Janez: *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 1992.

⁹² Koprivec, TZ 19.

⁹³ Žigon, *Izzivi drugačnosti*, str. 23.

⁹⁴ Muršič in Praznik, *Izseljevanje ženskega prebivalstva*, str. 162–180.

⁹⁵ Prav tam, str. 174–175.

⁹⁶ *Edina, ki nas lahko reši, si ti*. Besedilo z razstave *V spomin aleksandrinkam*, Prvačina, 2006. Vir: Dokumentacija SEM.

⁹⁷ Škrlič, Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinca, str. 164, 185.

- Bric Rusjan, Neda: *Trieste – Alessandria EMBARKED: »Štorja od lešandrink«*. Ljubljana: Maska Produkcija, 2005.
- Douek, Ellis: *A Middle Eastern Affair*. London: Peter Halban Publishers, 2004.
- Drnovšek, Marjan: History and Concealment. *Go girls! When Slovenian women left home* (ur. Marina Lukšič-Hacin in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, str. 17–59.
- Ferjančič, Marija: Moja mama aleksandrinka. *Prešernov koledar 2007*. Ljubljana: Prešernova družba, 2006, str. 95–117.
- Haag, Michael: *Alexandria: City of Memory*. New Haven and London: Yale University Press, 2004.
- Hladnik Milharčič, Ervin: *Pot na Orient*. Ljubljana: Beletrina, 2009.
- Hočevar, Pavla: *Pot se vije: spomini*. Trst: Založba tržaškega tiska, 1969.
- Humar, Vesna in Saksida, Ivo: *Aleksandrija, ki odhaja*. DVD. Produkcija Vitel, 2009.
- Kalc, Aleksej: *Poti in usode: selitvene izkušnje Slovencev z zahodne meje*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2002.
- Koprivec, Daša: Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma. *Etnolog*, 16, 2006, str. 97–115.
- Koprivec, Daša: Egiptovski otroci in njihove varuške aleksandrinke. *Etnolog*, 18, 2008, str. 167–186.
- Koprivec, Daša: Pričevanja otrok aleksandrink o življenju v Egiptu v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog*, 19, 2009, str. 99–116.
- Košuta, Marta in Makarovič, Marija: *Ena duša in ena pamet: življenjske pripovedi iz Škedenja pri Trstu*. Škedenj: Slovensko kulturno društvo Ivan Grbec, 2008.
- Makuc, Dorica: *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1993.
- Miklavčič Brezigar, Inga: Aleksandrinke. *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, str. 5.
- Miklavčič Brezigar, Inga: *Ljudske skrinje na Goriškem*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2000.
- Miklavčič Brezigar, Inga: Aleksandrija – po poteh in sledih žena, deklet in šolskih sester na začasnem delu v Egiptu. *Glasnik SED*, 49/1, 2, 2009, str. 89–91.
- Miklavčič Brezigar, Inga: *Skriti obrazi Aleksandrije: razstava Slovenske šolske sestre in aleksandrinke* [razstava]. Goriški muzej: Nova Gorica, 2009.
- Muršič, Rajko: Kvadratura kroga dediščine: toposi ideologij na sečišču starrega in novega ter tujega in domačega. *Dediščina v očeh znanosti* (ur. Jože Hudales in Nataša Visočnik). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2005, str. 25–39.
- Muršič, Sergeja in Praznik, Niko: *Izseljevanje žensk iz spodnje Vipavske*

- doline v Egipt*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2003 (diplomsko delo, tipkopis).
- Batuje: izbor objavljenega in neobjavljenega gradiva o vasi Batuje* (ur. Slavica Plahuta). Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Puhar, Alenka: *Prvotno besedilo življenja: oris zgodovine otroštva na Slovenskem*. Zagreb: Globus, 1982.
- Rožman, Irena: *Peč se je podrla! Kultura rojstva na slovenskem podeželju v 20. stoletju*. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2004.
- Ortaona – Vrtovin 1001–2001* (ur. Ivana Slamič). Vrtovin: Krajevna skupnost, 2001.
- Škrj, Katja: Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinka: demitizacija aleksandrink. *Krila migracij: po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik in Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009, str. 143–189.
- Žagar, Janja: Služkinje v Ljubljani. *Traditiones*, 15, 1986, str. 19–49.
- Žigon, Zvone: *Izzivi drugačnosti: Slovenci v Afriki in na Arabskem polotoku*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Žigon, Zvone: Slovenske izseljenke v Afriki in na Bližnjem vzhodu. *Dve domovini*, 16, 2002, str. 171–173.

Časopisni članki

- Benedetič, Tamara: Pokončne, ambiciozne, naše prve svetovljanke. *Primorski dnevnik*, leto 66, št. 55 [66/55], 2010, str. 15.
- Černe, Tea: Služabnice z žulji na duši. *Naša žena*, št. 11, 2002, str. 38–39.
- Hladnik Milharčič, Ervin: Otroštvo sem preživela na otoku sredi Nila: Claudia Roden, pisateljica. *Dnevnik*, leto 58, št. 56 [58/56], 2008, str. 20–23.
- Humar, Vesna: Ne znam živeti ne tu ne tam. *Primorske novice*, leto 60, št. 265 [60/265], 2007, str. 11.
- Milek, Vesna: Lepe Vide, žerjavi in mleko. *Delo*, leto 47, št. 204, 2005, str. 24–25.
- Valič, Tina: Po sledih Aleksandrink: skrb za ohranitev spomina na Slovenke v Egiptu. *Družina*, leto 59, št. 17, 2010, str. 19.
- Željani, Katja: Ne služkinje, temveč druge mame in prijateljice. *Delo*, leto 52, št. 93, 2010, str. 21.

Spletna literatura

- Emeršič, Živa: *Prihodnji projekt TV Slovenija so aleksandrinke*, <<http://www.revijakapital.com/mariborcan/clanki.php?idclanka=819>>, (dostop 1. marca 2010).
- Prijatelj, Mihael: *Dojlje ali molznice?*, <<http://www.delo.si/tiskano/clanek/28abce0924ec79a3a4941dc57d18964104>>, (dostop 14. novembra 2006).
- Spletna stran Društva za ohranjanje kulturne dediščine aleksandrink, <<http://www.aleksandrinke.si/>>, (dostop 8. decembra 2009).

- Spletna stran Slovenskega etnografskega muzeja *Aleksandrinke v SEM*, <<http://www.etno-muzej.si/sl/aleksandrinke-v-sem> in <http://www.etno-muzej.si/sl/anketa-o-aleksandrinkah>>, (dostop 8. decembra 2009).
- Spletna stran RTV SLO, <http://www.rtvlo.si/odprtikop/vecerni_gost/gilberto-civardi-sin-aleksandrinke/>, (dostop 25. avgusta 2009).
- Spletna stran RTV SLO: <<http://www.rtvlo.si/kultura/film/film-o-pred-sodkih-do-zensk-aleksandrinkah-in-odkritju-slovenske-znanstvenice/244620>>, (dostop 8. decembra 2010).
- Stražiščar, Aljoša: *Otožna deklica*, <http://www.aleksandrinke.si/aleksandrinke/pesmi/seznam_pesmi/>, (dostop 8. decembra 2009).
- Stražiščar, Aljoša: *Egiptovski dovilji*, <http://www.aleksandrinke.si/aleksandrinke/pesmi/seznam_pesmi/>, (dostop 8. decembra 2009).

The Image of the Alexandrian Wet Nurses

Summary

The article examines increased published interest in the emigration of Slovenians to Egypt, a female emigration phenomenon better known in Slovenian as the Alexandrian women (*Aleksandrinke*). This name derives from the Egyptian town of Alexandria, where more than half of these Slovenian women worked. From the 1870s to the mid-twentieth century, Slovenian women were employed in Egypt as chambermaids, maidservants, cooks, nannies, and governesses; about one-third of all Slovenian women in Egypt also acted as wet nurses. Although they were a minority, Slovenians often associate the Alexandrian women with wet nurses. Discussions in Slovenia on the phenomenon of paid wet nurses are almost exclusively associated with the Alexandrian women. Field research carried out in the Gorizia region by the Slovenian Ethnographic Museum since 2005 examined whether the Alexandrian women were the only ones that acted as paid wet nurses. It was determined that the Alexandrian women in Egypt were not the only ones that acted as paid wet nurses – so did their female relatives and neighbors at home in the Gorizia region, who took care of the babies of those that went to Egypt as wet nurses. These relatives and neighbors were paid by the Alexandrian women from the money they earned there or in kind. The article also establishes that women in the Gorizia region not only acted as wet nurses of the babies of those that left for Egypt, but also of the babies of women that emigrated to Argentina in the 1920s and 1930s. Based on historical, sociological, and ethnological studies of life in Slovenian ethnic territory in the first half of the twentieth century, Slovenian women acted as wet nurses not only in Egypt, but also in Trieste, Ljubljana, and other Slovenian environments.

